

theory and cultural practice is considered. An attempt to understand the origins of mythologization and the symbolization of space in the modern philosophy of culture. The characteristics of the main directions of the mythologization of space in philosophy and science of the 20th – early 21st centuries are given.

Keywords: philosophy of culture, local, locality, myth, space mythologization, space symbolization.

Бороденко О. В., кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціології, Чорноморський національний університет ім. Петра Могили (Україна, Миколаїв), olegborodenko9@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8835-7471>

Нові міфології простору: символізація локального

Категорія «локальне» аналізується в контексті міфологізації і символізації простору в культурі і філософії. Розглядається актуальність міфу в сучасній теорії і культурній практиці. Зроблено спробу осмислення витоків міфологізації і символізації простору в сучасній філософії культури. Дається характеристика основних напрямків міфологізації простору в філософії і науці ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: філософія культури, локальне, локальність, міф, міфологізація простору, символізація простору.

* * *

УДК 303.82:140

Дьяковська Г. О.,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна, Слов'янськ), gileya.org.ua@gmail.com

НАРАТИВ ЯК ФОРМА ДИСКУРСИВНОЇ ВЛАДИ

Досліджується феномен наративу як форми дискурсивної влади. Розкрито основну сутність наративу як процедури вироблення і конструювання знання, яке конструює на сприйняття соціального світу. Автором показано, що головне завдання для представників дискурс-аналізу – провести процедуру, яка буде скерована на вивчення всіх засобів зловживання соціальною владою, які існують у формі дискурсу. Визначено, що дискурс на сучасному етапі розвитку суспільства сприймається як особлива мовленнєва і текстуальна реальність, і відіграє ключову роль в реалізації влади. Автор дотримується основних положень критичного дискурс-аналізу, зокрема, що дискурс постає одним з основних критеріїв влади.

Ключові слова: наратив, дискурс, реальність, влада, текст, комунікація.

В умовах, коли процеси наративізації торкнулися практично усіх форм суспільної свідомості, що відображають і активно формують різні аспекти дійсності, проблема наративу і дискурсивної влади стає надзвичайно актуальною.

Саме соціальна реальність відкриває широкі можливості аналізу, дає багатий матеріал для з'ясування того, як виявляються наративи у різних формах дискурсу і як ми повинні оцінювати ці процеси. Тексти розгортаються у двох площинах: як факти або як принципи зв'язку останніх. Оскільки надання елементам зв'язності і, головне, сенсу або осмисленості здійснюється не за рахунок співвіднесення з референтом, а шляхом звернення до традиції, то питання про дискурс і владу стає важливим. Сучасні філософські концепції визначають той факт, що суб'єкт розуміє, інтерпретує своє життя за допомогою мовних форм, а також відкриваються нові підходи до аналізу соціальної реальності. Представник критичного дискурс аналізу Тен ван Дейк наголошує на тому, що більша частина наших уявлень і переконань про світ отримано засобами дискурсу. Люди конструюють смисли, якими наповнюють своє життя, де за допомогою наративу як форми дискурсивної влади спостерігається

складний контекст досвіду, а також відбувається його інтерпретація.

Теоретико-методологічна розробка наративного феномену та дискурсивного аналізу формує велику кількість концепцій і теорій, з яких варто виділити діалогічну теорію наративу М. Бахтіна; психо-аналітичні герменевтичну концепцію П. Рікера [8]; постструктуралістські і деконструктивістські теорії, зокрема М. Фуко [10], комунікативна філософія Ю. Габермаса. На думку представників постмодернізму наратив є фундаментальним компонентом соціальної взаємодії, що виконує функції створення і трансляції знання.

Філософія зосереджена на можливостях досягнення людиною своєї ідентичності, використовуючи наратив і дискурс як засоби соціального конструювання реальності, досягнення соціальних цілей. Усвідомлюючи важливість мови в людському житті, значний внесок в дослідження проблеми зробили Н. Феркло, Тен ван Дейк, М. В. Йоргенсен, Л. Дж. Філіпс.

Різноманітні аспекти наративу й дискурсу досліджувалися такими вченими: С. М. Зенкін, Г. І. Зверева, В. М. Сиров, І. В. Троцук, О. Г. Трубіна, В. І. Тюпа та ін.

Наратив став предметом прихильної уваги і Вітчизняні філософи, а детальна характеристика останнього як модусу людського існування була представлена у роботах І. Богачевської, С. Гатальської, Н. Ісак, Ю. С. Кравцов, І. В. Малиновська, В. М. Скірґач та інших. Через зміну самого знання та його методології відбуваються зміни і з самим суб'єктом пізнання, що зумовлює формування нової соціальної онтології.

Таким чином, можна констатувати той факт, що існує потреба розгляду наративу як форми влади дискурсу і формування нової соціальної реальності дискурсивними засобами. З огляду на це, існує відсутність у вітчизняній науці комплексного дослідження цієї проблеми.

Мета дослідження полягає в теоретичному з'ясуванні особливостей наративу як форми влади дискурсу, а також на основі аналізу філософського дискурсу обґрунтувати концепцію вироблення соціального знання засобами дискурсу.

Процеси, які відбуваються в усіх сферах суспільства змінюють ставлення до реальності, до процесів пізнання і розуміння цієї реальності, а також формують людину засобами мови. Наративний модус людського існування полягає в тому, що вони (наративи) надають практикам сенсу і структурують людський досвід, будучи присутніми в тому, що робить людина або про що вона думає. «Особливістю сучасного етапу розвитку методології наукового знання є те, що соціальне знання зосереджується на комунікації, діалозі інтерсуб'єктивності, де досягаються ідентичність і самоідентичність особи, оскільки в них важливий не успіх, а пошук взаєморозуміння між різними соціальними суб'єктами» [5, с. 223].

Р. Харре говорить про конструювання «Я», що відбувається в процесі комунікації або створення власного наративу. Суб'єкт має автономність в процесі інтерпретації соціальних цінностей і норм, що відбувається в результаті того, що світ не є цілком детермінованим, він відкритий для нових інтерпретацій. Будь-яка соціальна реальність – це процес конструктивістської діяльності суб'єкта.

Представники настанов конструктивізму – П. Бергер і Т. Лукман зазначають: «Соціальні структури самі є продуктами людської діяльності: суб'єктивні значення, що надаються індивідами своєму світу, піддаються інституціоналізації і тим самим перетворюються на об'єктивні соціальні структури, які, в свою чергу, стають джерелом системи значень. Аналіз тим самим перемикається на практиці соціальних агентів, протягом яких, зрештою, і створюються якісно нові соціальні структури» [1, с. 258]. «Отже, дискурс як форма реакції на навколишній світ, має певні особливості, зумовлені темпоральними та іншими умовами. Водночас втілення антропологічних особливостей людини у процес дискурсу відповідає досить високій соціальній організації соціуму» [6, с. 61]. Людина як субстрат усіх форм соціальності відтворюється, перш за все, в процесі комунікативної активності. Соціалізація суб'єкта відбувається на фоні засвоєння ним елементів мовної системи, загальнолюдських культурних цінностей, які формуються шляхом взаємовпливу суб'єкта і суспільства у безперервності комунікативного обміну. Комунікативна діяльність разом з предметною діяльністю становить кардинальний рівень суспільства, фіксує ідеї у спільних ідеалах, уявленнях та цінностях.

Сутність дискурсу влади в умовах сучасного суспільства розглядається як особлива мовленнєва і текстуальна реальність є формою символічної взаємодії. Тен ван Дейк зазначає, що дискурс відіграє ключову роль в реалізації влади засобами мовленнєвих актів і текстів. «Без комунікації – тексту і мови – влада в суспільстві навряд чи може бути реальною і легітимною» [9, с. 87]. Через це основною метою критичного дискурсу аналізу є вивчення всіх можливих засобів зловживання владою в соціальному або політичному контекстах. «Контроль здійснюється не тільки по відношенню до дискурсу як соціальної практики, але і по відношенню до свідомості тих, над якими керують, тобто по відношенню до їх знань, думок, ставлень, ідеології, а також особистих чи соціальних репрезентацій» [9, с. 27]. «Реалізація влади – це не просто форма дії, це форма соціальної взаємодії... дискурс і, зокрема, дискурс владних інститутів і груп постає головною соціальною практикою, яка опосередковує це переконання і керує ними» [9, с. 55]. Іншими словами, доступ до дискурсу постає одним з основних критеріїв влади. «Ефективність владного дискурсу прямо залежить від влади символів, від здатності влади виробляти такі образи, які будуть сприяти закріпленню її позицій у суспільстві, дозволять керувати діями громадян. Символи дозволяють владі відмовитись від постійного фізичного примусу. Символи перетворюються на резерв сили, у символах влада одночасно є запереченням і абсолютним збереженням сили; запереченням тому, що сила не здійснюється, не проявляється, бо вона перебуває у стані миру із символами, які її позначають і вказують на неї; збереженням тому, що сила, за допомогою уявлення і у ньому самому, постає як справедливість» [7, с. 66].

Не викликає сумніву теза про те, що значна частина наших уявлень та переконань про світ ми отримуємо засобами дискурсу. Людина отримує інформацію про світ у формі нарративів, з поясненнями того, що відбувається, чому відбуваються ті чи інші події, як треба і як не треба себе поводити. Наша повсякденна

реальність соціально сконструйована, вона змінна і породжується описами. Завдяки нарративам людина здатна обмінюватися смислами у формі висловлювання, які мають своїх адресатів. Наративи як форми дискурсивної влади постають структурою і практикою, яка необхідна для саморозуміння людей, оскільки вивчення природи нарративів, того, як і чому люди їх конструюють, запам'ятовують, переказують є, по суті, вивченням одного з фундаментальних та унікальних для людини шляхів розуміння суцього і самого себе. На думку І. Брокмейера та Р. Харре: «Хоча нарратив може окреслювати індивідуальні та ситуаційно-специфічні версії реальності, він використовується у загальноприйнятих лінгвістичних формах, таких як жанри, структури сюжету, лінії оповіді, риторичні тропи. Таким чином історія, яку оповідають, розповідачі і слухачі, і ситуація, в якій її оповідають опиняються пов'язаними з базовою культурно-історичною структурою. Іншими словами, наш локальний репертуар нарративних форм переплітається з більш широким культурним набором дискурсивних порядків, які визначають, хто, яку історію розповідає, де, коли і кому» [2, с. 31].

Крім того, Ф. де Соссюр розширює поняття мови, що не обмежується мовною діяльністю, а постає соціальним продуктом, сукупністю необхідних умовностей, прийнятих певною спільнотою, для того щоб забезпечити реалізацію, функціонування здатності до мовленнєвої діяльності, що існує у кожного носія мови. Мішель Фуко сміливо поміщає у центр своєї філософії різноманітні дискурси, а сама людина знаходиться в дискурсивних зв'язках. Суб'єкт розуміється лише як функція для групування дискурсів, для визначення джерела їх значень. У зв'язку з цим відбувається редукція людини до структур, що її оточують. «Аналіз дискурсу влади, проведений Мішелем Фуко, наголошує на репресивному характері впливу влади як на діяльність конкретних осіб, або суб'єктів, так і на структуру, яка пронизує сучасне суспільство. Генеалогічне дослідження влади знання М. Фуко виявляє глибоко історичний характер дискурсивних практик влади. Діяльність М. Фуко щодо встановлення особливостей дискурсу влади ґрунтується на констатації можливостей влади монополізувати слова і смисли, що виводить на розуміння природи домінування через мову, як універсальну структуру комунікації» [5, с. 13].

Концепція Феркло має на меті показати структури або дискурс як соціальну практику: «...дискурс – важлива форма соціальної практики, яка одночасно і відтворює, і змінює значення, ідентичності і соціальні взаємовідносини, включаючи відношення влади, і в той же час сам дискурс формується за рахунок інших соціальних практик і структур» [4, с. 116]. Тобто, виробляючи дискурс, ми репрезентуємо світ завдяки значенням. Розповіді, тести використовуються не просто для опису світу, в якому живе людина, вони його (світ) створюють або конструюють.

Висновок. Таким чином, можна стверджувати, що феномен мови виступає як своєрідна система, роль якої зосереджено на відтворенні когнітивних структур свідомості. Сам дискурс вбирає в себе лінгвістичні, комунікаційні, соціальні аспекти тощо. Усе це дає аргументацію на користь того, що дискурс це засіб

соціальної взаємодії. Суб'єкти не мають автономії, вони так чи інакше детерміновані дискурсами, в яких вони займають різні позиції. Наративи через дискурс формують знання, яке структурує наше сприйняття соціального світу і самих себе. А контролюється як дискурс, так і свідомість, тобто вироблення знань, ідеології або соціальної репрезентації. Через це, представники критичного дискурс-аналізу вважають за головне – провести процедуру, яка буде скерована на вивчення всіх засобів зловживання соціальною владою, які існують у формі дискурса.

Список використаних джерел

1. Бергер, П., Лукман, Т., 'Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания', М.: Медуим, 336 с.
2. Брокмейер, И., Харре, Р., 2000. 'Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы', *Вопросы философии*, №3, с.29–42.
3. Ільїн, ВВ., Кремень, ВГ., 2012. 'Синергетика в освіті: контекст людноцентризму: монографія', *Національна академія педагогічних наук України*, К: Педагогічна думка, 368 с.
4. Йоргенсен, МВ., Филлипс, ЛДж., 2008. 'Дискурс-анализ. Теория и метод', *Пер. с англ. – 2-е изд., испр.*, Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр», 352 с.
5. Карпенко, СР., 2014. 'Дискурс влади як предмет філософського дослідження: між дискурсивними практиками та лінгвістичним дискурс-аналізом', *Грані. Науково-теоретичний альманах*, №9 (113), червень, 148 с.
6. Карпенко, СР., 2015. 'Дискурс влади і дискурс мас у сучасній філософській антропології: культурний, біологічний та релігійний виміри', *Грані. Науково-теоретичний альманах*, №6 (122), червень, 133 с.
7. Пода, ТА., 2015. 'Дискурс влади та владні відносини у пост сучасності: соціально-філософський аспект', *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць*, К.: НАУ, №1 (21), 152 с.
8. Рикёр, П., 2004. 'Память, история, забвение', *Пер. с франц.*, М.: Издательство гуманитарной литературы, 728 с.
9. Тён ван Дейк, 2013. 'Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации', *Пер. с англ.*, М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 344 с.
10. Фуко Мишель, 2004. 'Археология знания', *Пер. с фр. М. Б. Раковой, А. Ю. Серебрянниковой; вступ. ст. А. С. Колесникова*, СПб.: ИЦ «Гуманитарная Академия»; Университетская книга, 416 с.

References

1. Berger, P., Lukman, T., 'Social'noe konstruirovanie real'nosti: traktat po sociologii znaniya (Social construction of reality: a treatise on the sociology of knowledge)', М.: Medium, 336 s.
2. Brokmejer, I., Harre, R., 2000. 'Narrativ: problemy i obeshhanija odnoj al'ternativnoj paradigmy (Narrative: problems and promises of one alternative paradigm)', *Voprosy filosofii*, №3, s.29–42.
3. Ільїн, ВВ., Кремень, ВГ., 2012. 'Synergetyka v osviti: kontekst ljudnocentryzmu: monografija (Synergetics in education: the context of human-centricism: a monograph)', *Nacional'na akademija pedagogichnyh nauk Ukrainy*, K: Pedagogichna dumka, 368 s.
4. Jorgensen, MV., Phillips, LDzh., 2008. 'Diskurs-analiz. Teorija i metod (Discourse analysis. Theory and method)', *Per. s angl. – 2-e izd., ispr.*, H.: Izd-vo «Gumanitarnyj Centr», 352 s.
5. Karpenko, SR., 2014. 'Dyskurs vlady jak predmet filosofsk'ogo doslidzhennja: mizh dyskursyvnymy praktykamy ta lingvistychnym dyskurs-analizom (The discourse of power as a subject of philosophical research: between discursive practices and linguistic discourse analysis)', *Grani. Naukvo-teoretichnyj al'manah*, №9 (113), cherven', 148 s.
6. Karpenko, SR., 2015. 'Dyskurs vlady i dyskurs mas u suchasnij filosofsk'ij antropologii': kul'turnyj, biologichnyj ta religijnij vymiry (The discourse of power and the discourse of the masses in modern philosophical anthropology: cultural, biological and religious dimensions)', *Grani. Naukvo-teoretichnyj al'manah*, №6 (122), cherven', 133 s.
7. Poda, TA., 2015. 'Dyskurs vlady ta vladni vidnosyny u post suchasnosti: social'no-filosofsk'kyj aspekt (The discourse of power and

power relations in the post of the present: the socio-philosophical aspect)', *Visnyk Nacional'nogo aviacijnogo universytetu. Serija: Filosofija. Kul'turologija. Zbirnyk naukovykh prac'*, K.: NAU, №1 (21), 152 s.

8. Rikjor, P., 2004. 'Pamjat', istorija, zabvenie (Memory, history, oblivion)', *Per. s franc.*, M.: Izdatel'stvo gumanitarnoj literatury, 728 s.

9. Tjon van Dejk, 2013. 'Diskurs i vlast': Reprerentacija dominirovanija v jazyke i kommunikacii (Discourse and power: Representation of dominance in language and communication)', *Per. s angl.*, M.: Knizhnyj dom «LIBROKOM», 344 s.

10. Fuko Mishel', 2004. 'Arheologija znaniya (Archeology of knowledge)', *Per. s fr. M. B. Rakovoj, A. Ju. Serebrjannikovoj; vstup. st. A. S. Kolesnikova*, SPb.: IC «Gumanitarnaja Akademija»; Universitetskaja kniga, 416 s.

Diakovska H. O., PhD in Philosophy, Associate Professor of philosophy, socio-political and law sciences department of Donbas state pedagogical university (Ukraine, Slavyansk), gileya.org.ua@gmail.com

The narrative as a form of discursive power

The phenomenon of narrative as a form of discursive power is investigated. The basic essence of the narrative as a procedure for the development and designing of knowledge, which constructs the perception of the social world, is revealed. The author shows that the main task for representatives of the discourse-analysis is to do a procedure that will be directed at the study of all means of abuse of social power that exist in the form of discourse. It is determined that discourse at the present level of development of the society is perceived as a special language and textual reality, and plays the main role in the realization of power. The author remains to the basic positions of critical discourse analysis, in particular that discourse is one of the main criteria of the power.

Keywords: narrative, discourse, reality, power, text, communication.

УДК 1(091)

Захаренко К.,
кандидат філософських наук, доцент. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), zhzhkot@gmail.com

Протидія маніпулятивним впливам (засоби, технології, можливості)

Сучасний глобалізований світ з кожним днем стає все більш інформаційно насиченим, а тому часто незрозумілим для людей. Людина не здатна самостійно отримати й перевірити всю необхідну для неї інформацію, тому, вимушена базато що сприймати як правду. Таким чином, наповнюючи потрібним змістом повідомлення, що передаються різноманітними комунікаційними потоками, можливо подавати суспільству не лише знання про навколишню дійсність, але й цілеспрямовано формувати емоційні та поведінкові стереотипи, внутрішню картину світу людей, своєрідні когнітивно-поведінкової матриці, на основі яких і відбувається орієнтація в світі. І в цьому значенні людина інформаційного суспільства не є вільною, оскільки не має змоги самостійно одержувати повні й, головне, достовірні знання про події, що відбуваються. У неконтрольованому інформаційному просторі застосування владними силами маніпулятивних технологій, вреїт-решт, створюють видимість демократії, однак, насправді, народом управляють вправні маніпулятори, нав'язуючи йому свої рішення. Громадяни України виявилися неготовими до адекватного сприйняття дійсності та адекватного реагування на численні спроби впливу на суспільну свідомість. Особливо важливою в такому контексті є відсутність дієвої системи соціально – психологічного захисту в масштабах цілого суспільства. Захист від маніпуляцій потребує додаткових досліджень.

Ключові слова: людина, інформація, культура, маніпуляція свідомістю.

На сьогоднішній день проблема протидії маніпулюванню громадською думкою, а відтак і суспільною свідомістю залишається невирішеною, хоча й широко вивчається. Інтерес до неї пов'язаний з наявністю чималого досвіду застосування маніпулятивних технологій як в Україні, так і в багатьох країнах, що стали на шлях демократизації з розпадом Радянського блоку.